

Dansk som andetsprog og tosproget udvikling

Af Anne Holmen og J.N. Jørgensen (Københavns Universitet)

Klasse	Sprogligt	Sociolingvistisk	Pædagogisk
1	Gruppe-		Dagbøger og
2	amtaler,	Forældresamtale	spørgeskemaer
3	tosprogede		fra lærere
4	og blandede		
5	voksen-		
6	amtaler		
7	på dansk		
8	og på tyrkisk	Vurdering hos indfødte	Gruppeinterview
9		Skriftligt materiale	Afgangsprøver

Tabel 1. Oversigt over data fra Køge-projektets hoveddel 1989-1998

Dette afsnit behandler elevernes tilegnelse af dansk som andetsprog ud fra Holmens syntaktisk-morfologiske model (Holmen 1993b) og Quists data (1998). Især interesserer vi os for, hvor tidligt eleverne tilegner sig dansk, og hvor hurtigt. Desuden ser vi på elevernes tosprogede sprogbrug, herunder især kodevalg og kodeskift-praksis, jf. Jørgensen 1993, 1998 og Maegaard 1998. Formålet er at se på sammenhænge mellem individuelle elevers tilegnelsestype og deres tosprogede stil.

Analysen af elevernes morfo-syntaktiske udvikling af dansk som andetsprog er baseret på en udviklingslinje fundet i en tidligere studie (Holmen 1993b) af unges tilegnelse af dansk. Den er yderligere nuanceret i forbindelse med en analyse inden for Køge-projektet (Holmen & Jørgensen 1997), se også Quist (1998). Udviklingslinjen fremgår af tabel 2, som angiver en række stadier i elevernes tilegnelse af dansk morfo-syntaks. Det er vigtigt at forstå, at den funktionelle i Holmens opfattelse går forud for eller måske ligefrem bestemmer den strukturelle udvikling.

	Interaktionelt og funktionelt fokus	Strukturelle træk
1a	Samtaledeltagelse	gentagelse af (dele af) samtalepartnerens ytringer
1b	Udtrykke (u)enighed med samtalepartneren - én ny information pr. ytring (referenter og handlinger) - ved flere referenter og handlinger: - ved baggrundsinformation:	gentagelse af (dele af) samtalepartnerens ytringer fast ordstilling: SVO (<i>det er</i> + NP) løs sammenkædning topic-comment struktur sætningseksktern nægtelse
2	propositionel betydning - nogen modalitet eller baggrundsinformation - ved flere propositioner:	ordstilling styret af kasusroller foranstillede adverbier paratakse sætningsintern nægtelse
3a	flydende tale: adverbier placeret inde i propositionen	variabel ordstilling
3b	flydende tale: sammenstilling af kompleks information i kæder af ytringer	paratakse serier af <i>det er</i> -ytringer nominalmorfologi
4	længere og mere komplekse ytringer kausal-, tids- &c relationer	side- og underordning serielle verber verbalmorfologi
5a	kompleks information - avancerede grammatiske regler - avancerede pragmatiske regler	inversion, pladsholdere, placering af nægtelse, passiv, kløvning
5b	fuld funktionel beherskelse stilsforskelle	variation i strukturerne sikkerhed i valg af strukturer

Tabel 2. Udviklingslinje i tilegnelse af dansk som andetsprog (efter Holmen 1993b, 284 og Holmen & Jørgensen 1997, 139)

Niveau 1 bestemmes altså af elevens ønske om at deltage i og bidrage til samtalen. Mangelen på formelle og leksikalske resurser får eleven til at vælge at genbruge samtalepartnerens ytringer eller dele af dem. På trin 1b forsøger eleven sig med lidt mere avancerede bidrag til samtalen, fx at udtrykke uenighed med samtalepartneren og lejlighedsvis at tale om mere end én referent eller handling ad gangen, stadig med begrænsede formelle og leksikalske resurser. Det har vi et eksempel på i uddrag 1.

Uddrag 1. Fra en samtale mellem en etsproget dansk voksen og Canan, en pige i 1. klasse. De har sammen set et stykke af en film, og de diskuterer nu personerne. Canan er på trin 1b, bemærk især hendes problemer med referencer, fx *de spiser* med uspecificeret subjekt og udeladt objekt.

Voksen: Er Ingeborg et haltesvin?

Canan: Nej.

Voksen: Nej. Hvad er et svin? Hvad er det for noget?

Canan: Det er en mad.

Voksen: Mad?

Canan: Ja, de spiser.

Voksen: Gris, ja. Altså det er en gris, ja. Hvorfor siger han så det til Ingeborg? Hun er da ikke nogen gris.

Canan: Ja, hun er mand.

På trin 2 udtrykker eleven propositionelle betydninger og modificerer indholdet ved at tilføje enkle modale udtryk. På trin 3 har eleven især udviklet sig funktionelt, idet han eller hun er optaget af at udtrykke sig flydende på sit andetsprog. Som tegn på dette ser vi længere ytringer med en forholdsvis høj kompleksitetsgrad i informationsstrukturen og en hyppig brug af risikostrategier. Der er kun sporadisk anvendelse af dansk morfologi på dette trin, som syntaktisk karakteriseres af en variabel ordstilling, med en del selvvrettelser, og ophobning af korte, ofte ufuldstændige sætninger, se uddrag 2.

Uddrag 2. Fra en samtale mellem en etsproget dansk voksen og Canan (samme pige som i uddrag 1), i 3. klasse. De har sammen set et stykke af en film, og de diskuterer nu personerne. Tegnet # angiver en kort pause. Canan er på trin 3. Hun beskriver en scene, hvor Oskar i fødselsdagsgave får en levende frø af en af sine kammerater, som har gult tøj på. Gaven vækker nogen opstandelse i Oskars borgerlige hjem. Drengene hælder saftvand ud i familiens havebassin, og ved et tilfælde kommer frøen til at sætte havetraktoren i gang.

Voksen: Kan du huske, da Oskar havde fødselsdag?

Canan: Mm.

Voksen: Fortæl om det.

Canan: Der kom øh gul # den der med gul tøj købe en frø til øh Oskar, og så kom med den, og så # og så gør mor bordet færdig ikke også, så kom og øh med det gule tøj så kom han og give gaven til Oskar, og så # og så # og så åbnede gaven Oskar, så sagde han: det er sådan en jeg vil øh have # så blev han glad for frøen var i lagkage # lagkagen blev ødelagt, og så male gul sodavander der er sådan en rund en det er ligesom vand ikke også så har de lavet med cola rød vand og så har de lavet rund der, og så har de taget frøen og ligesom motor ikke også, og de har kørt med det, og så blev og så blev haven helt ødelagt.

På trin 4 når eleven et endnu mere avanceret funktionelt niveau, idet den store informationsmængde han eller hun klarede i den flydende, men usammenhængende tale på trin 3, nu bliver pakket i mere komplekse sætninger. På trin 5 kan eleven såvel funktionelt som strukturelt klare at udtrykke de fleste betydninger. Dette morfologiske og syntaktiske niveau, som gør det svært for den utrænede iagttagere at skelne dem fra jævnaldrende modersmålsbrugere af dansk, kommer eleverne op på i meget forskellig alder. Nogle når det allerede i 1. klasse, hvorimod andre slet ikke synes at nå det, mens de går i skole (Quist 1998). I det følgende vil vi se nærmere på nogle få elever, som skiller sig ud fra hinanden med hensyn til deres dansk-tilegnelse.

Vellykket andetsprogtilegnelse

Tabel 3 viser fire tosprogede elevers udvikling af dansk som andetsprog, udtrykt med niveauerne fra tabel 2. To af eleverne har tidligt tilegnet sig dansk, allerede før 1. klasse har de nået et højt trin, nemlig pigen Esen og drengen Bekir. De to andre er kommet senere i gang med andetsproget dansk, men gennemløber niveauerne hurtigt, pigen Canan og drengen Murat. Alle fire er atypiske for vores population, enten ved at de har lært dansk tidligt, eller ved at de lærer det hurtigt.

Klasse\Elev	Esen	Bekir	Canan	Murat
1	5	4	1	3
2	5	5	2	4
4	5	-	5	5
6	5	5	5	5
8	5	5	5	5

Tabel 3. Fire tosprogede elevers morfologisk-syntaktiske niveau i henholdsvis 1., 2., 4., 6. og 8. klasse, efter Quist (1998,56)

Interessant nok befinder disse fire elever sig alle i toppen af vore skalaer for skolesucces og vellykket sprogtilægnelse, uanset målestokken. I en cloze-test på dansk i 9. klasse placerede de sig således bedre end alle de andre tosprogede elever i deres klasser. I den tyrkiske cloze-prøve fra samme år klarede Canan og Murat sig bedst, fulgt af Esen. Bekir er en undtagelse her, idet han rangerede som nr. 6. Deres karakterer ved folkeskolens afgangsprøve (inklusive års-

karakterer) blev også indsamlet. I faget dansk - hvor alle elever vel at mærke bliver vurderet efter samme målestok - fik Canan de næsthøjeste karakterer af alle 32 elever, altså inkl. de etsprogede, og Esen lå sjettehøjest. Bekir lå niendehøjest, og Murat trettendehøjest. De øvrige tosprogede elever lå alle i den nederste tredjedel af deres klasser.

Quist 1998 beskriver også en receptiv evalueringsundersøgelse, hvor et halvt hundrede voksne indfødte dansktalende lyttede til uddrag fra båndoptagelser med eleverne i vores population (af ca. 1 minuts varighed). Optagelser med to etsprogede klassekammerater blev blandet tilfældigt ind mellem de tosprogedes optagelser. Netop de to etsprogede og Canan, Esen, Murat og Bekir blev vurderet som indfødte dansktalende af en stor gruppe af svarerne. De øvrige tosprogede elever blev næsten enstemmigt vurderet til ikke at være indfødte dansktalende. I en vurdering af elevernes sprogfærdighed, målt på hvor flydende de taler dansk, lå Esen i toppen (endda højere end de etsprogede), Canan var næst, derefter Bekir og Murat. Først derpå kom de øvrige tosprogede elever.

Efter alle disse mål var de fire elever topscorere. Ud over at pege på, at god beherskelse på et område følges af god beherskelse på andre områder, er resultaterne interessante, fordi de fire børn var så forskellige i første klasse. Her faldt de i to grupper - Esen og Bekir med et højt niveau i dansk, Canan og Murat med et lavt niveau i dansk ifølge Holmens model. I første klasse blev børnenes tyrkiskkundskaber også vurderet af deres tosprogede lærere, og igen var de højest placerede elever Canan, Esen og Murat. Hvis der overhovedet er noget simpelt forhold mellem alle disse mål, synes den mest centrale indikator at være deres modersmålsbeherskelse ved skolestarten. De pædagogiske konsekvenser af dette er betydelige, men det ligger ud over emnet for denne artikel.

Uddrag 3. Fra en gruppesamtale mellem fire tosprogede elever i 8. klasse, Selma (SEL), Erol (ERO), Esen (ESE) og Asiye (ASI). Linjer med * angiver elevernes ytringer. Dansk er angivet med almindelige typer, tyrkisk i kursiv, engelsk understreget. Linjer, der begynder med %dan giver en oversættelse til dansk. Linjer med %com kommenterer situationen eller transskriptionen.

- *SEL: oh fuck mand fuck.
 %dan: oh fuck mand fuck.
 *ERO: *hazır değiliz ya ne yapacağız şimdi* en blomst.
 %dan: *vi er ikke klar, hvad skal vi lave nu* en blomst.
 5 *SEL: hvad er det Erol.
 *ESE: en tegneserie.
 *ERO: *biri şöyle kafası şurda olacak birisi burada olacak halla halla xxx xxx.*
 %dan: *en af dem sådan her hans hoved skal være her og den andens skal være her jamen dog xxx xxx.*
 10 %com: xxx uforståeligt, Selma hoster
 *ASI: *ne xxx yapacağız ya.*
 %dan: *hvad xxx skal vi gøre.*
 %com: xxx uforståeligt.
 *ESE: *ben şuna bakayım.*
 15 %dan: *lad mig se den her.*
 *ERO: nej den der den er meget sej.
 *SEL: jeg troede det var en spøgelse.
 *ESE: aj hvad skal vi lave for helvede.
 *ERO: tegneserie *bende o kafa yokki.*
 20 %dan: tegneserie *jeg har ikke hoved til det.*
 *SEL: *uh ay büyük olsun.*
 %dan: *ah det skal være stort.*
 *ESE: brug hovedet Erol.

Brug af to sprog

Ud over målene for sprogfærdighed på hvert af de to sprog har vi også undersøgt aspekter af elevernes sprogbrugsmønstre på de to sprog. I lighed med udviklingen af deres andetsprog synes elevernes færdighed i at kodeskifte med pragmatiske formål at udvikle sig på forskellige måder, som dog ikke er uafhængige af deres andetsprogsudvikling.

Jørgensen (1993, 1998) er beskrivelser af kodeskiftmønstre hos de tosprogede elever med særlig vægt på kodeskiftenes anvendelighed som sprogligt magtinstrument. Uddrag 3 viser, hvordan drengen Erol fører an i kodeskift mellem dansk og tyrkisk. Erol skifter fra Selmas engelsk til tyrkisk og slutter sin ytring på dansk i linje 3. De næste to ytringer fremsættes af piger, og begge er på dansk. I linje 7 skifter Erol igen, denne gang til tyrkisk. De andre følger ham på tyrkisk i de næste replikker, indtil han igen skifter, denne gang tilbage til dansk i linje

17. Efter dette følger Selma og Esen igen trop på dansk. I linje 20 skifter Erol midt i ytringen fra dansk til tyrkisk, og Selma svarer på tyrkisk. Det første skift, som Erol ikke tager initiativ til, er Esens meget kritiske bemærkning i linje 24. Skarpheden i den bemærkning bliver endda forstærket af Esens skift til dansk. Esen er en af de dygtigste kodeskiftere, og det kodeskift, der foregår her, er ingen tilfældighed. Esen har det med at dominere (Maegaard & Quist 1998), og hun kan være meget præcis, når hun ønsker det (Jørgensen 1993, Quist 1998).

Elevernes færdighed i at kodeskifte udvikles, således at de pragmatiske hensigter bliver stadig mere styrende og stadig mere nuancerede. Det er klart, at kodeskift er et af de mest forfinede sproglige redskaber, eleverne har til rådighed i deres sproglige magtkampe. Det er tydeligt, at disse færdigheder kun viser sig i gruppesamtaler mellem tosprogede elever, aldrig når der er voksne til stede, og yderst sjældent når der er ikke-tosprogede elever til stede.

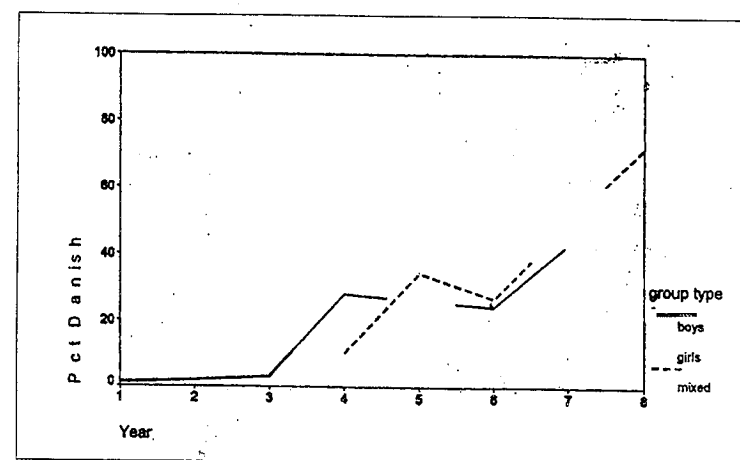
Udvikling af kodeskiftmønstre

Maegaard (1998) er en kvantitativ undersøgelse af kodevalg hos eleverne i tosprogede gruppesamtaler. Ud fra Maegaards tal får vi den fordeling af danskbaserede og tyrkiskbaserede ytringer, som fremgår af figur 1.

I 1. til 3. klasse taler de tosprogede elever meget lidt dansk, når de er i selskab med hinanden. Men i 4. klasse begynder drengene at bruge noget dansk i rene drengegrupper. Indtil 7. klasse er omkring en tredjedel af deres ytringer danskbaserede. Herefter begynder de at øge deres brug af dansk. Pigerne bruger derimod ikke ret meget dansk i de rene pigegrupper før 7. klasse. På dette tidspunkt ser det til gengæld ud til, at pigerne skifter sprog, idet de danskbaserede ytringers andel stiger fra mindre end 10 til ca. 80 procent.

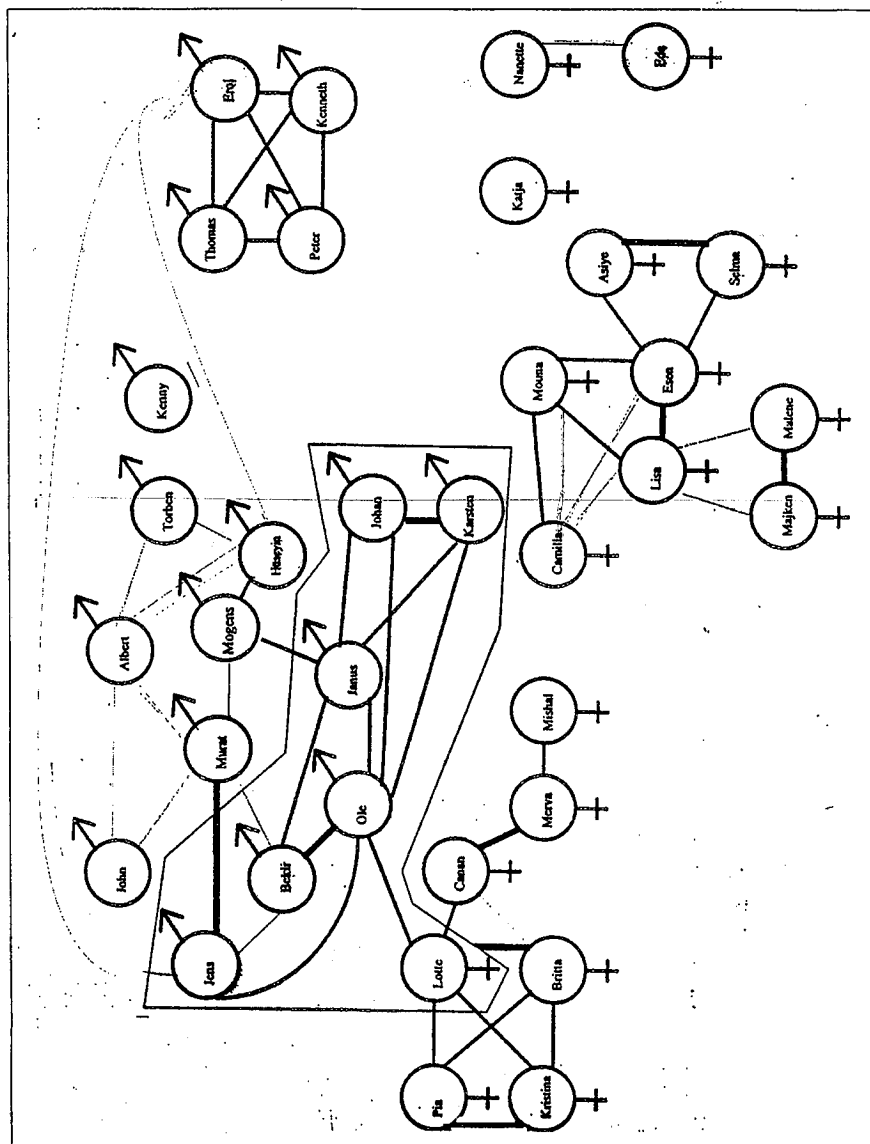
Interessant nok er det ikke uvant for pigerne at bruge dansk. Dette fremgår af den tredje graf på figur 1, nemlig de blandede gruppesamtaler. Andelen af danskbaserede ytringer i 5. klasse, hvor der i øvrigt ikke er kønsspecifikke grupper, er højere end både i 4. og 6. klasse, og for både piger og drenge. Dette betyder, at drenge og piger synes at bruge mere tyrkisk, når de er hver for sig, end de gør, når de er sammen. Hvis dette resultat hænger sammen med det tyrkiske sprogs position som vi-kode (og vi er ikke sikre på, at det er tilfældet), skal det ses i lyset af flere aspekter af de unges socialisering. For det første kan det hænge sammen med den traditionelle adskillelse af kønnene i det tyrkiske samfund (Kağıtçıbaşı 1982). For det andet kan det være udtryk for en generel teenage-opmærksomhed på det andet køn, som deles af alle de unge i deres klasser. Det er muligvis slet ikke passende i sådanne omgivelser at bruge

vi-koden på tværs af kønnene, mens det kan være passende inden for de kønsspecifikke grupper. Eller sagt med andre ord: vi-koden er noget, drenge har med drenge og piger med piger. Kønsidentiteten er måske nok så vigtig som den etniske identitet.

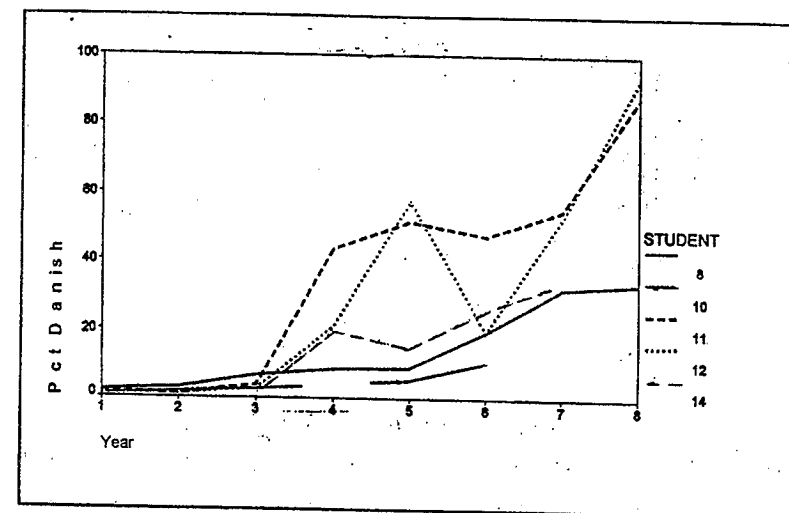

Figur 1. Figuren angiver den procentandel af alle ytringer, som er danskbaserede, i tosprogede gruppesamtaler fra 1. til 8. klasse, henholdsvis mellem drenge ("boys"), mellem piger ("girls") og i blandede grupper ("mixed")

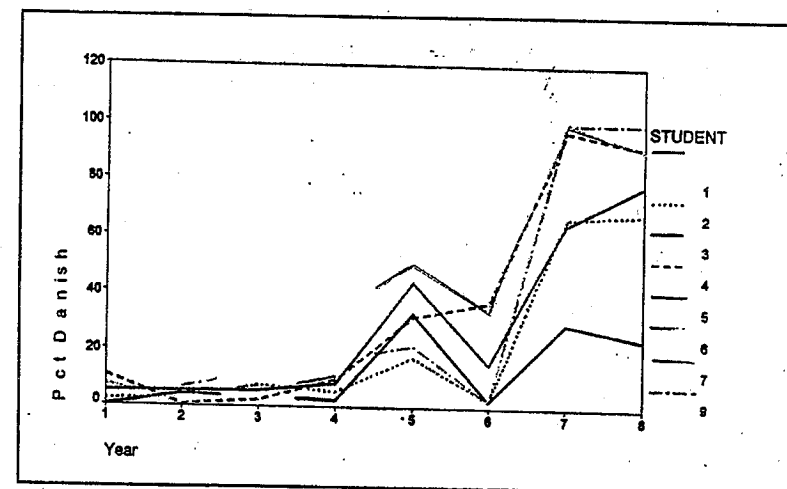
* Quist 1998 har opstillet et sociogram over hele gruppen af unge, dvs. tosprogede såvel som etsprogede, da de gik i 8. klasse, se figur 2. Det fremgår af dette sociogram, som er baseret på de enkeltes selvbekrivelser, at drenge og piger organiserer sig hver for sig, idet der kun er én egentlig kontakt på tværs af kønnene (Mellem Lotte og Ole på figur 2). Drengene organiserer sig i én stor gruppe og én lidt mindre gruppe. Der er desuden forbindelser mellem disse to grupper; der er dog også én dreng, der står helt udenfor. De tosprogede drenge er del af dette mønster helt på samme måde som de øvrige drenge. To af dem, Bekir og Murat, er centralt placerede med mange og tætte forbindelser, mens de andre tosprogede drenge er mere perifert placerede. Pigerne er delt i flere mindre grupper og isolerede enkeltpersoner. De tosprogede piger har kun tætte forbindelser til andre tosprogede piger, med undtagelse af Esen og Canan, der begge er placeret som broer mellem en gruppe etsprogede og en gruppe tosprogede piger.

Figur 2. Sociogram over alle elever i 8. klasse (mørke cirkler repræsenterer tosprogede tyrkisk-dansktalende unge). Linjer repræsenterer forbindelser. Jo tykkere linje, jo tættere forbindelse

Figur 3. Figuren angiver den procentandel af alle ytringer, som er danskbaserede, i tosprogede gruppesamtaler fra 1. til 8. klasse, hos de enkelte drenge.

Figur 4. Figuren angiver den procentandel af alle ytringer, som er danskbaserede, i tosprogede gruppesamtaler fra 1. til 8. klasse, hos de enkelte piger.

Fordelelingen af ytringer på dansk og tyrkisk i de tosprogede gruppesamtaler er også blevet beregnet for de enkelte elever. Resultaterne fremgår af figur 3 for drengenes vedkommende og figur 4 for pigernes vedkommende. Det er her tydeligt, at drengene udviser et andet mønster end pigerne. Bortset fra en enkelt dreng er der tendens til, at brugen af dansk øges mere eller mindre jævnt over årene. Drengene begynder imidlertid ikke på at bruge dansk samtidig, og deres udvikling tager heller ikke fart samtidig. Undtagelsen er Murat, som er nr. 12 på figur 3. Han har væsentlig færre danskbaserede ytringer i 6. klasse end både året før og året efter. Hermed viser han samme tendens som flertallet af pigerne, se figur 4. Pigerne bruger meget lidt dansk indtil 7. klasse - undtagen i 5. klasse, hvor vi ikke har nogen kønsspecifikke grupper. Som hos drengene er der én af pigerne, som adskiller sig, nemlig Canan, nr. 4 på figur 4. Hun øger gradvis sin brug af dansk fra 4. klasse, og herved minder hun om flertallet af drengene.

Af de fire elever, vi har fokuseret på her, synes to at være faste topscorere efter alle de målestokke, vi har fundet på. De har lært dansk tidligt, de får høje karakterer, og de klarer alle prøver med gode resultater. De to andre kommer tilsyneladende sent i gang med dansk, men lærer hurtigt. Hertil kommer, at præcis disse to adskiller sig fra de andre elever af samme køn i deres sprogvalgmønstre. Deres selvstændige forhold til sprogvalgene kan måske have noget at gøre med deres særlige tilegnelsesproces. Som Quist (1998) påpeger, er det usandsynligt, at der ikke skulle være sammenhæng mellem på den ene side disse fire topscoreres centrale sociale plads blandt deres jævnaldrende og på den anden side deres skolemæssige succes, herunder deres andetsprogstilegnelse. Man kan ikke vide, hvad der kommer først, deres sociale position eller deres succes. Vi formoder, at de to virker gensidigt forstærkende. Men Murat og Canans tilfælde kan måske belyse dette spørgsmål. De må i det mindste enten have opnået deres sociale position, før de satte fart på deres dansk, eller have opnået opnået deres social position relativt sent i skoleforløbet. Dette tema er under behandling, se Møller 1998.

Konklusion

Vi har baseret vores resultater her på et lille antal elever, men med en stor dybde i vores data. Vi har en vifte af forskellige typer sprogbrug over en periode på ni år, og vi har en anelig mængde sociolingvistiske og pædagogiske data fra elevernes hjem og skole i de ni år. Vi kan nu se, at køn og etnicitet ikke på nogen simpel måde influerer på de sprogbrugsmønstre, vi kan

iagttage gennem kodevalgene: som gruppesammensætningerne mere eller mindre tilfældigt ændrede sig over årene ved vores dataindsamling, forskød vægten i sprogvalgene sig. Drengene og piger opførte sig forskelligt fra hinanden, skønt der var undtagelser begge steder. Vi fandt, at disse undtagelser lærte dansk sent, men hurtigt. Det kunne se ud, som om at deres sene andetsprogstilegnelse er en faktor, der adskiller dem fra de andre, men at den ikke synes at udgøre en forhindring i det lange løb. De to øvrige elever, vi har set på her, var topscorere gennem hele deres skoleforløb, men hverken socialt eller med hensyn til skolesucces synes de at overgå dem, der kom senere i gang. På ét punkt var de alle fire tidligt i gang - og dette kan meget vel vise sig at være vores vigtigste resultat - alle fire lå nemlig i toppen med hensyn til tyrkiskbeherskelse allerede i første klasse.

Litteratur

- Andersen, Suzanne. 1994. Pragmatiske aspekter af kodeskift hos tosprogede børn. *Københavnnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K2*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Boyd, Sally, Anne Holmen & J.N. Jørgensen (red.). 1994a. *Sprogbrug og sprogvalg blandt indvandrere i Norden, bind I: gruppebeskrivelser. Københavnnerstudier i tosprogethed bind 22*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Boyd, Sally, Anne Holmen & J.N. Jørgensen (red.). 1994b. *Sprogbrug og sprogvalg blandt indvandrere i Norden, bind II: temaartikler. Københavnnerstudier i tosprogethed bind 23*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Can, Mediha. 1995. Frihed og fritid. J.N. Jørgensen & C. Horst (red.). *Et flerkulturelt Danmark. Festskrift til Jørgen Gimbel 22.9.1995. Københavnnerstudier i tosprogethed bind 25*. København: Danmarks Lærerhøjskole:69-85.
- De Bot, Kees. 1992. A bilingual production model: Levelt's "Speaking" model adapted. *Applied Linguistics* 13:1-24.
- Edelsky, Carole. 1981. Who's got the floor? *Language in Society* 10:383-421.
- Gimbel, Jørgen. 1994. Undervisning af tyrkiske elever i Køge kommune. *Københavnnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K3*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Gimbel, Jørgen, Anne Holmen & J.N. Jørgensen. 1996. Fra köy til Køge. Tosproget udvikling i skolen. *Multiethnica* 18-19. Uppsala:16-23.
- Glahn, Esther. 1993. An analysis of learner - native speaker dyadic interaction with regard to dynamics, coherence, and dominance. Bernhard Kettemann & Wilfried Wieden (red.). *Current Issues in European Second Language Acquisition Research*:327-335.
- Glahn, Esther. 1994. Når den ene samtalepartner ikke er dansker. *NYdanske Studier & almen kommunikationsteori nr. 19*. København: Dansk lærerforeningen:79-94.
- Glahn, Esther & Niels Reinhold Petersen. 1995. Dominans i sproglige interaktioner - en sammenligning af to genrer. J. N. Jørgensen & C. Horst (red.). *Et flerkulturelt Danmark. Festskrift til Jørgen Gimbel 22.9.1995. Københavnnerstudier i tosprogethed bind 25*. København: Danmarks Lærerhøjskole:297-308.
- Holmen, Anne. 1993a. Conversations Between Bilingual Schoolstarters. Bernhard Kettemann

- & Wielfried Wieden (red.). *Current Issues in European Second Language Acquisition Research*. Tübingen: Gunter Narr Verlag:337-347.
- Holmen, Anne 1993b. Syntactic Development in Danish L2. Kenneth Hyltenstam & Åke Viberg (red.). *Progression and Regression in Language. Sociocultural, neuropsychological, and linguistic perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press:267-288.
- Holmen, Anne. 1995. "Hun er mand". Om børns tilegnelse af personreference på dansk. J.N. Jørgensen & C. Horst (red.). *Et flerkulturelt Danmark. Festskrift til Jørgen Gimbel 22.9.1995. Københavnerstudier i tosprogethed bind 25*. København: Danmarks Lærerhøjskole:259-269.
- Holmen, Anne & J.N. Jørgensen. 1993. *Tosprogede børn i Danmark. En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Holmen, Anne & J.N. Jørgensen. 1994. Forældreholdninger til skole og sprogbrug. Boyd et al. (red.). *Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden, bind II: temaartikler. Københavnerstudier i tosprogethed bind 23*. København: Danmarks Lærerhøjskole:91-115.
- Holmen, Anne & J.N. Jørgensen. 1997. Aspects of the Linguistic Development of Minority Children in a Majority School. Jørgensen, J. N. & Anne Holmen (red.). *Successive Bilingualism in School-Age Children. Copenhagen Studies in Bilingualism, Vol. 27*. Copenhagen: Royal-Danish-School of Educational Studies:129-146.
- Holmen, Anne, Sirkku Latomaa, Jørgen Gimbel, Suzanne Andersen & J.N. Jørgensen. 1995. Parent attitudes to children's L1 maintenance: a cross-sectional study of immigrant groups in the Nordic countries. Willem Fase, Koen Jaspaert & Sjaak Kroonen (red.). *The State of Minority languages. European Studies on Multilingualism 5*. Lisse: Swets & Zeitlinger:173-185.
- Johansson-Hidén, Birgitta. 1994. *Kommunikationsmönster vid utvecklingsarbete - Att analysera gruppkommunikation med Initiativ-respons-analys*. Karlstad: Högskolan i Karlstad.
- Jørgensen, J.N. 1993. Children's Code Switching in Group Conversations. *European Science Foundation Network on Code-Switching and Language Contact Code-Switching Summer School, Pavia 9-12 September 1992*. Paris: European Science Foundation:165-181.
- Jørgensen, J.N. 1995a. Tyrkiske forældre til skolebørn. K. E. Bugge & J. N. Jørgensen (red.). *Tre år efter. En punktvis efterundersøgelse af Folkeskolens Udviklingsråds projekter vedrørende indvandrerelever. Københavnerstudier i tosprogethed bind 26*. København: Danmarks Lærerhøjskole:61-82.
- Jørgensen, J.N. 1995b. Language Hierarchies, Bilingualism, and Minority Education in the Nordic Countries. J.N. Jørgensen & C. Horst (red.). *Et flerkulturelt Danmark. Festskrift til Jørgen Gimbel 22.9.1995. Københavnerstudier i tosprogethed bind 25*. København: Danmarks Lærerhøjskole:87-105.
- Jørgensen, J.N. 1997. "Ethnic" and "Societal" Factors of Immigrant Underachievement in the schools of the Nordic Countries. Peter Weber & Wolfgang Wölck (red.). *Recent Studies in Contact Linguistics*. Bonn: Dümmler:172-180.
- Jørgensen, J.N. 1998. Children's Acquisition of Code-Switching for Power Wielding. Peter Auer (red.). *Code-Switching in Conversation: Linguistic Perspectives on Bilingualism*. London: Routledge:237-258.
- Jørgensen, J.N. & Anne Holmen. 1994. Sprogbrug hos tyrker i Danmark og Sverrig. Boyd et al. (red.). *Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden, bind I: gruppebeskrivelser. Københavnerstudier i tosprogethed bind 22*. København: Danmarks Lærerhøjskole: 103-13.

- Jørgensen, J.N. & Anne Holmen. 1995. Sprogforståelse hos tosprogede skolebørn. Sirkku Latomaa & Majja Kalin (red.). *Nordiske sprog som andetsprog*. Jyväskylä, 99-108.
- Jørgensen, J.N. & Anne Holmen (red.). 1997. *Successive Bilingualism in School-Age Children. Copenhagen Studies in Bilingualism, Vol. 27*. Copenhagen: Royal Danish School of Educational Studies.
- Jørgensen, J.N. & Bergthóra Kristjánsdóttir. 1998. Acquisition of Literacy in Multilingual Contexts in Danish Schools. Aydın Yücesan Durgunoğlu & Ludo Verhoeven (red.). *Literacy Development in a Multilingual Context*. London: Lawrence Erlbaum:185-202.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (red.). 1982. *Sex Roles, Family and Community in Turkey. Indiana University Turkish Studies 3*. Bloomington, Indiana University.
- Laursen, Helle Pia. 1992. På tyrkisk hedder det ip... *Om samtalens betydning for tosprogede børns sprogudvikling. Københavnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K1*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Levelt, W.J.M. 1989. *Speaking: From Intention to Articulation*. Cambridge, MA & London: The MIT Press.
- Linell, Per & Lennart Gustavsson. 1987. *Initiativ och respons - om dialogens dynamik, dominans och koherens*. Linköping: Tema kommunikation. Universitetet i Linköping.
- Linell, Per. 1990. Om gruppsamtalets interaktionsstruktur. Ulrika Nettelbladt & Gisela Håkansson (red.). *Samtal och språkundervisning. Studier till Lennart Gustavssons minne*. Linköping: Universitetet i Linköping.
- Maegaard, Marie. 1998. Sprogvalget i gruppesamtaler. Møller, J., P. Quist, A. Holmen & J. N. Jørgensen (red.). *Tosproget udvikling. Københavnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K4*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Maegaard, Marie & Pia Quist. 1998. Esen styrer det hele. Identitet, sprogvvalg og sprogvtilegnelse. *Det ny reception nr. 31*:19-26. Københavns Universitet, Institut for nordisk filologi.
- Myers-Scotton, Carol. 1992. Comparing Codeswitching and Borrowing. Carol M. Eastman (red.). *Codeswitching*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters:19-40.
- Myers-Scotton, Carol. 1995. A lexically based model of codeswitching. Lesley Milroy & Pieter Myusken (red.). *One speaker, two languages*. Cambridge University Press:233-257.
- Møller, Janus. 1998. Sprogvalg og identitet. Møller, J., P. Quist, A. Holmen & J. N. Jørgensen (red.). *Tosproget udvikling. Københavnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K4*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Møller, J., P. Quist, A. Holmen & J. N. Jørgensen (red.). 1998. *Tosproget udvikling. Københavnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K4*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Quist, Pia. 1998. Ind i gruppen, ind i sproget. En undersøgelse af sammenhænge mellem identitet og andetsprogvtilegnelse. *Københavnerstudier i tosprogethed, Køgeserien bind K5*. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Schegloff, Emanuel A. 1996. Turn organization: one intersection of grammar and interaction. Ochs et al. (red.). *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.